

ЕЙМИ АЛЪН

ПОЛИТИКАТА НА НАС САМИТЕ

Преводът е направен по изданието:

Amy Allen

THE POLITICS OF OUR SELVES

Power, Autonomy, and Gender
in Contemporary Critical Theory

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на Фондация за хуманитарни и социални изследвания и издателство „Изток-Запад“.

Copyright © 2008 by Columbia University Press

© Ина Димитрова, превод, 2012

© Фондация за хуманитарни и социални изследвания – София, 2012

© Издателство „Изток-Запад“, 2012

ISBN 978-619-152-146-3

ЕЙМИ АЛЪН   ПОЛИТИКАТА НА НАС САМИТЕ

СЪДЪРЖАНИЕ

ВМЕСТО ПРЕДГОВОР	
КЪМ БЪЛГАРСКОТО ИЗДАНИЕ	7
КРИТИКАТА НА ВЛАСТТА И ВЛАСТТА НА КРИТИКАТА ИНТЕРВЮ НА ИНА ДИМИТРОВА С ЕЙМИ АЛЪН	7
БЛАГОДАРНОСТИ.....	19
I.	
УВОД.	
ПОЛИТИКАТА НА НАС САМИТЕ	23
СДВОЯВАНЕ НА ВЛАСТ И ВАЛИДНОСТ	27
ЩЕ НИ ОСВОБОДИ ЛИ „ИСТИНАТА“?	35
СУБЕКТЪТ НА ПОЛИТИКАТА	39
ЗАДАЧИ ПРЕД ЕДНА ФЕМИНИСТКА КРИТИЧЕСКА ТЕОРИЯ	47
II.	
ФУКО, СУБЕКТИВНОСТТА И ПРОСВЕЩЕНИЕТО:	
КРИТИЧЕСКА ПРЕОЦЕНКА	51
ФУКО И КАНТ	54
ЕМПИРИЧНО И ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНО	59
СМЪРТТА НА ЧОВЕКА	63
НЕЧИСТИЯТ РАЗУМ И ВЪЗМОЖНОСТТА НА КРИТИКАТА	73
III.	
НЕЧИСТИЯТ ПРАКТИЧЕСКИ РАЗУМ:	
ВЛАСТ И АВТОНОМИЯ ПРИ ФУКО	81
ТЕХНОЛОГИИ НА ГОСПОДСТВОТО	85
УПРАВЛЯЕМОСТ И УПРАВЛЯВАНИЗИРАНЕ	94
ТЕХНОЛОГИИ НА СЕБЕ СИ	100
СЪПРОТИВА, СТРАТЕГИЯ, ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ	110

IV. ЗАВИСИМОСТ, СУБОРДИНАЦИЯ И ПРИЗНАВАНЕ: БЪТЛЪР ЗА ПОДЧИНЕНИЕТО	115
ПОДЧИНЕНИЕ	118
ЗАВИСИМОСТ, СУБОРДИНАЦИЯ, ПРИЗНАВАНЕ	126
ДВОЙСТВЕНО ПРИЗНАВАНЕ	132
ЗАКЛЮЧИТЕЛЕН ПОЛИТИЧЕСКИ ПОСЛЕПИС	141
V.	
ОВЛАСТЯВАНЕ НА ЖИЗНЕНИЯ СВЯТ? АВТОНОМИЯ И ВЛАСТ ПРИ ХАБЕРМАС	145
СИСТЕМНО ИЗКРИВЕНА СУБЕКТИВНОСТ?	151
ИНДИВИДУАЛИЗАЦИЯ ЧРЕЗ СОЦИАЛИЗАЦИЯ	158
МОРАЛНО ДИСЦИПЛИНИРАНАТА ЛИЧНОСТ	166
VI.	
КОНТЕКСТУАЛИЗИРАНЕ НА КРИТИЧЕСКАТА ТЕОРИЯ	179
ОТНОВО ЗА ЕМПИРИЧНОТО И ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНОТО	182
ТРАНСЦЕНДИРАЩИТЕ КОНТЕКСТА ПРЕТЕНЦИИ ЗА ВАЛИДНОСТ	197
КОНТЕКСТУАЛИЗИРАНЕ НА ХАБЕРМАСОВАТА ТЕОРИЯ	205
VII.	
ФОРМИРАНЕ НА КРИТИЧЕСКАТА ТЕОРИЯ КАТО ТЕОРИЯ НА РОДОВИЯ ПОЛ	215
КРИТИКАТА НА БЕНХАБИБ КЪМ ХАБЕРМАС	217
НАРАТИВНАТА КОНЦЕПЦИЯ ЗА АЗ-А	226
РОДОВ ПОЛ, ВЛАСТ, НАРАТИВ	231
ЗАКЛЮЧИТЕЛНИ РАЗСЪЖДЕНИЯ	243
БЕЛЕЖКИ	259
БИБЛИОГРАФИЯ	293

ВМЕСТО ПРЕДГОВОР КЪМ БЪЛГАРСКОТО ИЗДАНИЕ

КРИТИКАТА НА ВЛАСТТА И ВЛАСТТА НА КРИТИКАТА

ИНТЕРВЮ НА ИНА ДИМИТРОВА С ЕЙМИ АЛЪН^А

И.Д.: Как бихте дефинирали основните предизвикателства пред критическата теория днес? Още от Вашата първа книга изследванията Ви са съсредоточени върху преосмисляне на проблемите на властта и субекта. В какъв смисъл те са ключови за съвременната критическа теория? Бихте ли описали Вашия собствен проект и неговите основни залози в разкриването на връзката между власт и субект?

Е.А.: Днес критическата теория се сблъсква с редица значими предизвикателства. В теоретична перспектива съществува предизвикателството да се разработи нормативен и философски проект за критическа теория, чувствителен към критическите перспективи, появили се в рамките на няколко различни полета: феминистката теория, куийър изследванията, постколониалната теория, психоанализата и постструктурализма. Те по различен начин отправят предизвикателство към твърде силното изискване за морално-политически универсализъм и трансцендиращи контекста претенции за валидност, което присъства например в проекта на Юрген Хабермас. Въпреки че тези общи теоретични линии очевидно обхващат множество и понякога несъизмерими гледни точки, при това до такава степен, че е опасно да се говори за тях едновременно, все пак аз мисля, че е уместно да се настоява, че общата нишка, преминаваща през тези дискусии, е въпросът за властта и връзката му с понятия като разум, автономия, рационален субект, действеност (agency), себе си и т.н. Затова сериозното ангажиране с тези тео-

---

^А Благодаря на Димитър Вацов за съдействието и помощта на всички етапи от провеждането на това интервю.

ретични подходи налага критическата теория да разгърне един по-комплексен и по-усъвършенстван анализ на властта и на тази основа да преосмисли схващанията за субективност, за автономия и дори за разум.

От практико-политическа позиция предизвикателството е да се въвлечем в несекващия процес на онова, което Маркс нарече „само-проясняване на борбите и копнежите на епохата“. Този тип разбиране за критическия проект го обвързва – но не безкритично! – със социалните и политическите борби срещу отношенията на господство или несправедливост. Очевидно, според мен, феминистките, куиър или расовите движения за справедливост са пример за част от най-важните борби и копнежи на нашата епоха – въпреки че категорично не бих претендирала това да е изчерпателен списък. Но за всяко от тези движения отношенията между субординацията по пол, раса или сексуална ориентация и конструирането и поддържането на съответната полово, расова или сексуална идентичност е изключително важно. Така анализът на отношението между властта и субекта е същностна част от сегашния критически проект по само-проясняване на борбите и копнежите на епохата.

Бих казала, че собствените ми изследвания до този момент са мотивирани от тези две предизвикателства: теоретичното, състоящо се в разгръщането на нормативно-философска версия на критическата теория, която отговаря на критическите перспективи на феминистката теория, куиър изследванията, постколониалната теория, психоанализата и постструктурализма (и в частност анализите на властта, предложени от Фуко), и свързаното с това практико-политическо предизвикателство, изискващо от нас проясняване на централните борби и копнежи на епохата ни, включително феминистките борби. Но не бих настоявала, че това са единствените или дори най-важните предизвикателства пред критическата теория днес. Бих казала само, че става дума за един особено важен набор от проблеми, които съм се опитала да изясня в моите изследвания. Несъмнено съществуват изключително значими битки на нашата епоха, за които разкриването на връзката между власт и субективност със сигурност не би било достатъчно и може би не би било дори от помощ. Например много важен проект в момента е критиката на съвременните форми на неолиберален капитализъм и тяхната роля за утвърждаването на структурите на глобално

господство и несправедливост, както и формулирането на възможности за изработване на международни правни рамки и транснационални политически институции, които биха ни позволили да атакуваме тези отношения на несправедливост. Тук властовите отношения без съмнение са много важни, но връзката им с аза и идентичността вероятно не чак толкова.

И.Д.: Как разглеждате „действеността“ (agency) на теорията днес по отношение на проблема за връзката между теория и практика? След като единствено узнаването на истината няма да ни освободи от отношенията на господство, доколкото рационалната демистификация не може да унищожи желанието за признаване и оттук привързаността към подчинението, наистина ли мислите, че едно чисто теоретично усилие може да стане част от техниките за „увеличаване“ на нашия „мотивационен капацитет“, необходим за всяко трансформативно начинание? С други думи, възможно ли е критиката да генерира привързаност към отсъствието на идентичност (non-identity)?

Е.А.: Както казах по-горе, аз разглеждам критическата теория като въвлечаща ни в работа по само-проясняване на борбите и копнежите на епохата ни. Това значи, че критическата теория по никакъв начин не бива да се разглежда като отделена от практиката – това е и една от причините да се отнасям със съмнение към опитите за изявяване например на универсалните характеристики на езика като основа на критическия проект, които според мен са прекалено теоретични, аисторични и следователно деполитизирани. По-скоро самият този проект трябва да се схваща като вид практика, т.е. като неизбежно вдъхновяван и моделиран от културната, социалната и историческата ситуираност на самия критик, както и от неговата политическа ангажираност. Това на свой ред означава, че критиката винаги е вкоренена в исторически, социални, културни и политически практики, които се опитва рефлексивно да разбере, диагностицира, критикува и – да! – да се опита да трансформира и промени. Аз не съм обаче толкова наивна да вярвам, че работата на теорията може сама по себе си да ни отведе към социална или политическа трансформация. В действителност считам, че аргументите относно ролята на психичната привързаност към субординиращите модуси на идентичността и признаването, които

излагам в моята книга, ясно демонстрират, че теорията или рационалната критика сами по себе си не са достатъчни за себе-трансформация или за социо-политическа трансформация. (Интересен, свързан с това въпрос е дали критиката изобщо е *необходима* за такава трансформация. Мисля, че тя може и да не е необходима в строг смисъл – нещата не стоят така, че социалните активисти или политическите революционери да не могат да се ангажират с протест или акт на съпротива, без да се опират на теоретичната работа на критическите теоретици. И при все това, също така считам, че критическата теория може да играе важна роля в опита да се проявят съществуващите форми на несправедливост, както и залозите и целите на движенията за съпротива, осигурявайки ресурси на въвлечените в борбата. Дали това ще се случи е отчасти въпрос на историческа случайност и вероятно зависи от това, доколко теоретичната работа е плодотворна и богата на прозрения.) Въпреки това наистина мисля, че е възможно теорията да открие нова перспектива, нов начин за разглеждане и осмисляне на света, което на свой ред може да мотивира индивидите и може би дори групите да се опитат да променят своята социална и политическа действителност. Аз имах подобен личен еманципативен опит, когато започнах за първи път да чета феминистки анализи, и оттогава съм свидетел как същото се случва и с някои от моите студенти. Въпреки че запознаването с феминистката теория само по себе си не елиминира всички мои упорити привързаности към различни форми на нормативна женственост, тя ме убеди във важността на подобен проект и така ми осигури – и мисля, че не само на мен – мотивация да се опитам да се въвека в индивидуална и колективна трансформация.

И.Д.: Вие приемате идеята на Бенхабиб, че критическата теория има два аспекта: „обяснително-диагностичен“ и „антиципаторно-утопичен“. Първият идентифицира патологични развития, вторият предлага пътища за трансформация. Това е пряко свързано и с основната цел на Вашия проект, накратко, да се примирят тези на пръв поглед несъвместими разновидности на критическия дневен ред. Но както показвате по повод изследването на Анджела Дейвис върху затворническата система в САЩ, например тя отлично се справя с критико-генеалогичната диагноза, но не успява да предло-

жи убедителна нормативна визия. Следователно, изглежда, че тези два аспекта често са разделени. Дали това е фундаментален проблем на нашето теоретизиране? Как една теоретична реконструкция на автономията, независимо колко усъвършенствана е, реално би ни помогнала да начертаем „антиципаторно-утопични“ перспективи? Е.А.: Съгласна съм, че тези два аспекта на критическата теория, които заемам от Бенхабиб, могат да бъдат разделени. Някои теоретици се съсредоточават предимно върху първия, който е свързан с диагностицирането на съществуващите отношения на власт и господство, други акцентират най-вече върху усилието да формулират антиципаторно-утопична визия. Според мен това разделение на труда само по себе си не е проблематично. То става такова, когато теоретиците от първия тип редуktivно настояват, че всяка и всички нормативни визии са просто идеологии на властта, с което ги изпразват от нормативна мощ. Не по-малък проблем обаче възниква и когато теоретиците от втория – нормативисткия – тип считат, че могат да разработят своите нормативни теории по чисто формален или квазитрансцендентален начин и настояват, че въпросът за властта има значение единствено на емпирично ниво. Подобна проблематична опозиция е в основата на голяма част от дебата Фуко–Хабермас и една от основните цели на книгата ми беше да покаже, че и двете допускания са дълбоко проблематични. От една страна, критико-генеалогичната диагноза на властовите отношения е необходима за критическата теория и не може да бъде ограничена до „чисто“ емпиричното, но признаването на това не изисква от нас да свеждаме нормативната валидност или разума до властови отношения; от друга страна, ако нашите генеалогии на властта искат да бъдат критични, то те трябва имплицитно да се основават на някакъв тип нормативни критерии, които можем и би трябвало да формулираме и защитаваме, което обаче, не ни дава право да претендираме, че можем да осъществим това по начин или от позиция, които самите са изчистени от властови отношения.

И.Д.: Коментирайки „неспособността [на Бълър] да съчетае своя прогресивен политически проект и теоретичните си пристрастия“, поставяте реторичните въпроси: „За какво ни е теория, на която може би не съответства никоя практика? И обратно, какво е по-

литическата практика, ако не може да бъде адекватно обяснена от най-добрите теории, с които разполагаме?“ (с. 141). Залогът тук е ясен, но аз все пак си задавам въпроса дали това възможно отсъствие на „сдвояване“ между теория и практика, схващано във Вашето изследване като слабост на теорията, не би могло да бъде интерпретирано като знак за появата на някакъв тип субверсивен жест? Може би събитието на съпротивата, отказа и еманципацията всъщност нямат своя теория, доколкото последната би могла да бъде и „сляпо петно“ и така да утвърждава статуквото?

Е.А.: Това е много интересен въпрос. Струва ми се, че донякъде го засегнах в отговора ми на втория въпрос, когато размишлявах над проблема дали критиката е необходима за социалната и политическата трансформация. Но Вие очертавате една още по-проблематична възможност, а именно, че теорията не просто може да не е достатъчна и може би и необходима, но и че може да бъде пречка пред прогресивната промяна, доколкото непреднамерено преутвърждава статуквото. Несъмнено мога да посоча примери, в които подходи, стремящи се към критика, всъщност функционират за укрепване на съществуващите властови отношения: например начинът, по който определена разновидност на радикалния феминизъм, която се опитва да схваща потисничеството над жените „като жени“, всъщност отразява перспективата и интересите единствено на най-привилегированите – белите, хетеросексуални жени, принадлежащи към средната класа, които не са обект на субординация поради сексуална ориентация, принадлежност към раса или класова позиция. В този смисъл аз определено виждам опасност в това и критическите теоретици трябва да бъдат във висока степен рефлексивни по отношение на историческата, социалната и културната ситуираност на собствените си гледни точки и на политическите залози, възможни следствия и цели на критическите им проекти. Идеята, че критическата теория е само-проясняване на борбите и копнежите на епохата, насочва към представа за критическата теория като непрестанно разгръщаш се процес, която по необходимост включва проблематизиране на собствените си допускания, слепи петна и сдвоявания в отношенията на власт и привилегированост. Това не означава, че тя е безполезна или безсмислена, а че, както Фуко казва, винаги има какво ново да прави и подлежи на постоянно възобновяване.

И.Д.: Вие предлагате мощна и ефективна критика на традиционния упрек, отправян към Фуко, а именно, че неговата теория не оставя място за нормативност и това го довежда до „незрял морален nihilизъм“ (с. 181). Доколко е обоснован според Вас следният коментар на Томас Лемке към интерпретацията на Фуко, предложена от Нанси Фрейзър?

Реакциите спрямо отхвърлянето от страна на Фуко на нормативни критерии, в които критиката може да бъде фундирана, демонстрира натиска, който свързва всяко политическо вмешателство с опит за обосноваване, с определена норма или, по собствените му думи, с „тест за легитимност“. Фуко се опитва да изяви този натиск и за него важното е да се усъним в теоретичната практика, която изисква от нас да заемем позиция в една вече фиксирана политическа система. В разрез с това той иска да допринесе за формирането на „нова идея за политика“, позволяваща да „си въобразим и да създадем нови схеми на политизация“.

Е.А.: Изключително високо ценя изследванията върху Фуко, които предлага Лемке, и до голяма степен приемам тази негова теза, която според мен иде да рече, че Фуко избягва формулирането на нормативни критерии, които, както Лемке казва, биха могли да бъдат „предпоставени като стоящи преди политическите борби, докато в действителност борбите ги насочват и направляват“. По-скоро Фуко се опитва да покаже как нормите винаги биват конституирани в и чрез политически борби. Според мен това не означава, че той напълно отхвърля нормативността, а само един определен начин тя да бъде разбрана – като ситуирана отвъд властовите отношения или като фундирана чрез позоваване на ноуменална сфера. Както твърдя в моята книга, фукоянският анализ на властта предлага не само емпирични прозрения, но и нормативни и философски, и критическата теория следва да се ангажира с тях. В този смисъл, подобно на Лемке, аз също се опитвам да предложа контрапункт на класическата критика на Фрейзър, която по-късно Хабермас доразработва.

И.Д.: Известно е, че в процеса на допълване и критика на класическата биоетика по повод характерното отсъствие на чувствителност към измеренията на властта и политиката феминистката теория предлага нови пътища за реконструиране на следствията от новите репродуктивни технологии, които напускат контекста на

„политическите икономии на надеждата“ (Карлос Новас) и акцентират върху ролята им на нови и мощни инструменти за субординация, които стоварват върху жените нов тип бреме. Като феминистки изследовател как бихте коментирали тези нови процеси?

Е.А.: Наистина това са за важни въпроси, но се страхувам, че не притежавам достатъчното експертно знание, за да ги коментирам подробно. Напълно съм съгласна, че е важно за критическите теоретици да се ангажират по-интензивно с тези научни и технологични проблеми – мисля, че би било уместно, ако кажа, че те не са били във фокуса на критическата теория за дълъг период от време, както и критическите перспективи, разгърнати във феминистката философия на науката, биоетиката и социалните изследвания на науката. Разбира се, ние трябва да се отнасяме критично към технологиите и хоризонтите на науката, които функционират като механизми на господство и/или идеология, но трябва да бъдем също така открити за идеите, раждащи се в областта на природните науки – например генетиката и невронауките, – когато формулираме разбирането ни за аз. Залогът несъмнено е, както твърди Хабермас в своята публикувана наскоро книга *Между натурализма и религията*, да избягваме силно редуccionистките форми на натурализъм. Тук бих споменала особено важното изследване на моята добра приятелка и бивша колега, Джоана Миън, която разработва критико-теоретичен подход към аза, опирайки се на постиженията на генетиката, невронауките и психоанализата. Целта ѝ е да реконструира аза като биологично (което не означава генетично) фиксиран, но развиващ се в контекста на сложно множество от междуличностни, езикови и социални взаимодействия.

И.Д.: Мислите ли, че има разлика, когато правим критическа теория в София, в Дартмут или Лондон например? Дали критическата теория е „географски чувствителна“, особено що се отнася до нейния антиципаторно-утопичен аспект?

Е.А.: Доколкото считам, че критическата теория по необходимост е исторически ситуирана, вероятно има смисъл да кажем, че тя е също и „географски чувствителна“, поне до известна степен. Не съм сигурна дали от това следва, че тя се прави по фундаментално различни начини в София, Дартмут или Лондон, но вероятно това означава, че определени проблеми биха изглеждали по-важни и определени теоретични традиции – по-плодотворни в определен

контекст. Но най-малкото ние разполагаме с общ концептуален речник, което прави дискусиите, свързващи различните географски контексти, изключително ценни. Надявам се, че преводът на моята книга на български език, поне за неколцина читатели, ще се превърне в част от една подобна дискусия.

И.Д.: Ще споделите ли с българските си читатели Вашите бъдещи изследователски проекти?

Е.А.: В момента работя върху нова книга, която доразработва една идея, подхвърлена – но не достатъчно разгърната – в *Политиката на нас самите*. Темата е отношението между философията на историята и разбиранията за нормативност в рамките на различните подходи към критическата теория. Въпреки своите различия, и Юрген Хабермас, и Аксел Хонет остават верни на един модифициран – детрансцендентализиран, постметафизичен, дефлационистки – прогресивистки хегелиански прочит на историята. Нещо повече, и при двамата тази концепция играе важна роля за гарантирането на нормативистката перспектива на критическата теория. И по епистемологични, и по политически причини се отнасям скептично към подобно разбиране за исторически прогрес, схващан като социокултурен процес на учене. По-конкретно, съмнявам се, че то може да бъде защитено от постколониалната критика, която изявява връзките между идеите за исторически прогрес и рационализацията и обосноваването на проектите на колониализма и империализма. По тази причина интересът ми е насочен към възможността да възстановим един алтернативен начин на мислене за историята от времето на първото поколение на Франкфуртската школа, присъщ най-вече за *Диалектиката на Просвещението* на Хоркхаймер и Адорно и за късната философия на историята на Адорно, а след това ще свържа тези неща с опита на Фуко да скъса с хегелианството, особено в неговите ранни изследвания. Според мен предложената от Фуко реконструкция на отношението между история и нормативност е привлекателна алтернатива на ляхохегелианските подходи на второто и третото поколение на Франкфуртската школа, алтернатива, способна в по-голяма степен да инкорпорира постколониалната перспектива.

И.Д.: Благодаря Ви!

25.05.2012

ПОЛИТИКАТА НА НАС САМИТЕ

ЕЙМИ АЛЪН

БЛАГОДАРНОСТИ

Завършването на тази книга отне няколко години – идеята за нейната най-обща структура ми хрумна през лятото на 1998 г. От този момент насетне много колеги и институции допринесоха за нейното разработване. Благодарна съм на всички тях и се надявам, че мога да изкажа тази благодарност, без да пропусна никого.

Работата ми бе подпомогната от няколко институции, финансиращи научни изследвания. По този начин те ми предоставиха най-големия дар, за който може да мечтае един учен: време за размисъл. Признателна съм на Националния фонд за хуманитарни науки за стипендията, осигурила ми възможността да посетя летния цикъл лекции под надслов „Идеята за социална наука“, организиран от Джеймс Боман и Пол Рот. Именно тук получих силен стимул да очертая за първи път общата рамка на изследването. Искам също така да благодаря на фондация „Марион и Джаспър Уайтинг“ за изследователската стипендия, отпусната ми през летния период на 2000 г., която ми позволи да проведе първоначалните проучвания за втора глава, както и на центъра „Мишел Фуко“ към Института за паметта на съвременната издателска дейност за предоставения достъп до техния фонд. Американската асоциация на университетските жени щедро ми отпусна стипендия за 2003 г., която ми позволи да се съсредоточа изключително върху работата по първия цялостен вариант на ръкописа. Дартмут Колидж и в частност заместник-деканът на Факултета по хуманитарни науки, Ленор Гренобъл, не само ми дадоха възможност да се възползвам от тази специализация, но и ми отпуснаха стипендия за млади преподаватели, благодарение на която през 2003-2004 г. можех да се радвам на истинско обилие от време, свободна от традиционните си задължения.

Освен това изключително полезно бе за мен участието в три философски организации, преливащи от творческа енергия – Кръглата маса по критическа теория, Колоквиума по философия и социални науки в Прага и Обществото за феноменология и ек-

зистенциална философия. През последните седем години пред тях представих в първоначален вид много от идеите, съдържащи се в настоящата книга. Те ми дадоха философски дом, когато бях далеч от дома, и съм изключително благодарна за стимулиращата и мобилизираща среда, която всяка от тези организации по свой начин ми предостави.

Първоначалните варианти на отделните глави представих и в няколко други институции, сред които: Философския факултет на Университетския колеж Корк, Факултета по политически науки и социология на Националния университет на Ирландия, Факултета по политически науки на университета във Флорида, Нюйоркското общество на жените във философията, факултетите по философия и изследвания на пола и жените на Гринъл Колидж, Института „Ото Сур“ на Свободния университет в Берлин, семинара по пол и философия на Масачусетския технологичен институт, философския факултет на Васар Колидж, както и форума по въпросите на социалните науки към Дартмут Колидж. Благодарна съм на всяка от тези публикации за проникновените въпроси и коментари.

Много са тези, които четеха и коментираха различните глави, осигуриха ми ответни реакции на идеите, формулирани в тях, или направиха и двете. Бих искала да изкажа своята благодарност най-вече на Томас Бибричър, Сюзан Брайсън, Джудит Бътлър, Мейв Кук, Нанси Фрейзър, Юрген Хабермас, Ейми Холиуд, Аксел Хонет, Колин Купман, Томас Маккарти, Едуардо Мендиета, Мартин Саар, Джеймс Шмит, Сали Седжуик, Джеймс Суиндъл, Даяна Тейлър, Томас Трисайз и Кристофър Цурн. Неколцина смелчаци дори изчетеха и коментираха целия ръкопис и именно на тях дължа огромна признателност: Джоана Мийхан, Мария Пия Лара и Джена Савицки. И трите са прекрасни философи, критични по конструктивен начин, но и великодушни читатели, както и скъпи мои приятелки. Изключително съм им благодарна за времето, което отделиха през годините, помагайки ми да подобря ръкописа.

Особено съм задължена на колегата ми от Дартмут Колидж, Джаред Уестхайм, носител на президентска награда, който беше мой асистент през зимата и пролетта на 2007 г., когато нанасях последните дребни поправки. Прецизните му коментари и редакторски предложения ми помогнаха да подобря текста значително,

а въодушевлението, което предизвикваше у него този проект, възраждаше и моята вяра в него.

Специални благодарности на Уенди Лохнър, моя редактор в издателството на Колумбийския университет, която вярваше в проекта и автора от самото начало и през цялото време ентузиазизирано съдействаше за развитието на книгата. Непоколебимата ѝ подкрепа и ободряващото ѝ здравомислие превърнаха съвместната ни работа в нескончаемо удоволствие.

Щастливка съм, че имам трима чудесни колеги и скъпи приятели в Дартмут Колидж, които са до мен в изпълнения с превратности академичен живот: Денис Антъни, Сам Левей и Кристин Томас. Без тях отдавна бих изгубила своята вяра в нашата професия.

Накрая трябва да благодаря на моя съпруг Крис Лийзиър. Въпреки че несъмнено бих могла да завърша книгата и без него, аз съм, както винаги, безкрайно признателна, че това не ми се наложи.

Първоначалните варианти на някои части са публикувани и преди: под заглавие „Фуко и Просвещението: критическа преоценка“ втора глава се появи в *Constellations* 10:2 (юни 2003): 180–198. По-голямата част от четвърта глава, както и няколко параграфа от „Заклучителни размисли“ са публикувани в *Continental Philosophy Review* 38 (2006): 199–222 под заглавие „Зависимост, подчинение и признание: върху теорията на субективацията на Джудит Бътлър“. Част от пета глава излезе под заглавието „Системно изопачавана субективност? Хабермас и критиката на властта“ в *Philosophy and Social Criticism* 33:5 (юли 2007): 641–650.

I.

УВОД.

ПОЛИТИКАТА НА НАС САМИТЕ

Вероятно проблемът за аза се състои не в това да открием какво представлява той в неговата позитивност; вероятно не се свежда до това да открием един позитивно определен аз или позитивното основание на себе си. Може би нашият проблем сега е да установим, че това не е нищо повече от една исторически положена корелация на технологиии. Може би проблемът е в това да променим тези технологиии. Ако е така, то един от основните политически проблеми днес е, в най-строгия смисъл на думата, политиката на нас самите.

Мишел Фуко

Ретроспективно погледнато, определянето от страна на Фуко на политиката на нас самите като основен съвременен политически проблем изглежда забележително далновидно. Така той предугажда разгорещените дискусии за политиката на идентичността, както и неотдавнашните дебати върху политиката на признаването, които през последните двадесет и пет години привличат сериозно интелектуално и политическо внимание и в същото време несъмнено са насърчавани и от неговото творчество.

Призивът му обаче за разгръщане на политика на нас самите остава до известна степен двусмислен, тъй като изглежда, че ни отвежда до две различни – макар и свързани – тези. Първо, той навежда на мисълта, че азът не е нещо естествено или дадено (което Фуко посочва, подчертавайки, че трябва да се откажем от опитите да разкрием неговата позитивност), а политически – в смисъл, че е конструиран от властови отношения. Затова в своите лекции „За началата на херменевтиката на себе си“ той твърди, че технологиите на себе си трябва да се изследват заедно с технологиите на господството: т.е. „ако някой иска да изследва генеалогията на субекта

в западната цивилизация“, той „трябва да вземе предвид местата, където технологиите на господство, които индивидите упражняват едни над други, се обръщат към процесите, чрез които индивидът действа върху самия себе си. И обратно, трябва да се вземат предвид местата, където техниките на себе си биват интегрирани в структурите на принуда или господство“¹. По-нататък Фуко настоява върху „точката на контакт“ между тези технологии „управление“². Второ, в идеята за технологии на себе си имплицитно присъства позоваване на някакво понятие за автономия, схващана като способност за себетрансформация. Това може да се види в самото определение на „техники на себе си“: „техники, които позволяват на индивидите сами да извършват редица операции върху собствените си тела, души, мисли, поведение, при това с намерението да трансформират самите себе си, да се променят и да достигнат определено състояние на съвършенство, щастие, чистота, свръхестествена сила и т.н.“³ Тук имплицитно присъства, дори може би в по-голяма степен, понятие за автономия, разбирана като способност за критическа рефлексия: способност за критическо отнасяне към себе си и на тази основа – за очертаване на възможности за бъдеща трансформация. Този смисъл на понятието за автономия излиза по-еднозначно на преден план в другите късни работи на Фуко например, когато говори за „Критическата онтология на нас самите, ... [която] трябва да бъде схващана като нагласа, като *êthos*, като философски живот, в който критиката на онова, което сме, е едновременно исторически анализ на поставяните ни граници и опит за тяхното възможно прекрачване“⁴. Тази двойка понятия за автономия – като способност за критическа рефлексия и за себетрансформация – е в основата на фукоянската идея за политика на нас самите.

Това обаче ни изправя пред трудности, тъй като тези два аспекта на последната често се мислят като несъвместими. Приема се, че схващането на себе си като продукт на политическото в първия смисъл, т.е. като конституирано от властта, прави политиката на себе си във втория смисъл невъзможна, доколкото разкрива факта, че действителността, автономията и критиката не са нищо повече от илюзия, от изкусна уловка на властта. Това допускане стои в основата както на тезата, че късните работи на Фуко, посветени на практиките на себе си, влизат в противоречие с неговите археологически и генеалогични изследвания, така и на твърдението, че

фукоянското понятие за подчинение е несъвместимо с автономията, разбираана като критическа рефлексия, способност за заемане на критическа позиция по отношение на нормите, практиките и институциите, които структурират човешкото ни съществуване. Този проблем не може да се преодолее лесно и именно това подхранва дебата Фуко – Хабермас, неговото феминистко превъплъщение – сблъсъкът между Джудит Бътлър и Шийла Бенхабиб, и, най-общо, дискусиите около въпроса доколко постмодернизмът е полезен за феминизма.

Основната цел на настоящата книга е разработването на рамка, която да осветли и двата аспекта на политиката на себе си. Намерението ми е да предложа, от една страна, анализ на властта, взимайки предвид нейната дълбочина и комплексност, заедно с анализ на подчинението, който да покаже как тя действа на интрасубективно ниво, моделирайки и конституирайки самата ни субективност, и от друга, реконструкция на автономията, улавяща способността на така конституираните субекти за критическа рефлексия и себетрансформация, т.е. тяхната способност за себеконституиране. Разработването на подобен модел е от ключово значение за критическата теория. Както Бенхабиб настоява, критическата социална теория има два аспекта: „обяснително-диагностичен“ и „антиципаторно-утопичен“⁵. В рамките на първия тя предлага емпирично обоснована диагноза на основните кризисни тенденции и социални патологии на настоящето; в рамките на втория, чертае пътища за бъдеща трансформация. Без реконструкция на подчинението критическата теория не може да изпълни първата задача, доколкото не е в състояние да хвърли светлина върху отношенията на власт и господство в реалния свят, в контекстите на родовия пол, расата и сексуалността, а тя би трябвало да направи именно това, ако иска да бъде наистина критика. Без задоволителен анализ на автономията обаче критическата теория не може да изпълни втората задача: няма как да предначертае възможните пътища за социална трансформация. Една от основните тези на настоящата книга е, че до този момент критическата теория, вдъхновена от Хабермас, е съумяла да се справи много по-добре с втората задача, отколкото с първата. Но ако иска да формулира една убедителна диагноза на настоящето, тя трябва да вземе на сериозно предложените от Фуко и Бътлър анализи на подчинението.

Предложената от мен реконструкция има важни следствия за феминистката теория, която неведнъж се е опитвала да преодолее амбивалентността на идеята за политика на себе си. Но в този случай предизвикателството идва от противоположната посока. Докато по този пункт възникват пререкания помежду им, мнозина от феминистките автори, от друга страна, приемат предложенията от Фуко анализ на властта и подчинението и го използват като рамка за своите анализи на половото неравенство. Трябва да се има предвид обаче, че това поражда и известни противоречия. Този тип анализ на дисциплинарната и нормализиращата власт се е доказал като изключително плодотворен за подобни обяснително-диагностични начинания, но в същото време генерира множество проблеми по отношение на идеите за субективност, действителност, автономия, колективно социално действие и нормативност. По-долу ще защитавам тезата, че работите на Фуко предлагат необходимите ресурси за справяне с някои от тези предизвикателства и по-специално с обвинението, че неговият анализ на властта прави невъзможна всяка концепция за субективност, действителност и автономия. Към останалите можем да се насочим, съвместявайки неговите прозрения за характера на властта и подчинението с нормативно-теоретичните идеи на Хабермас.

Този проект е ситуиран на пресечната точка на феминизма и критическата теория и се опитва да предложи реконструкция на политиката на себе си, която би била плодотворна по отношение и на двата споменати аспекта. Тя се опира на теоретичните проекти на Фуко и Хабермас и разгръща една перспектива, която, надявам се, е полезна както за теоретизирането върху половото, расовото и сексуалното неравенство, така и за възможностите за съпротива и трансформиране на това неравенство в еманципаторен проект. Подобна цел може би изглежда по донкихотовски непостижима, имайки предвид дългогодишния дебат между двамата автори и техните интелектуални наследници, както и широкоразпространеното допускане, че те предлагат радикално различни, дори несъвместими философски и теоретико-социални перспективи. За да покажа защо това не е така, по-нататък обстойно защитавам тезата, че между Фуко и Хабермас има много повече междинно пространство, отколкото досега са допускали и критиците, и последователите им. Що се отнася до Фуко, това означава да се демонстрира, че

много от традиционните хабермасиански (и феминистки) критики към изследванията му се основават на неправилно тълкуване на цялостното му творчество. По отношение на Хабермас, означава да се предложи по-слаба, по-контекстуалистка и прагматистка интерпретация на нормативния му проект, която би го направила съвместим с фукоянския анализ на властта. Но целта на тези интерпретативни усилия в крайна сметка е систематична и конструктивна: разгръщане на феминистка критико-теоретична реконструкция на политиката на нас самите, която признава начините, по които азът е конституиран от властта и същевременно способен на себеконституиране. До края на настоящата глава ще се спра на най-сериозните трудности, които трябва да посрещне подобен проект.

СДВОЯВАНЕ НА ВЛАСТ И ВАЛИДНОСТ

Залогът на феминистката критическа теория в рамките на понятието за политика на нас самите се разкрива по особено отчетлив начин в известния дебат между Джудит Бътлър, Шийла Бенхабиб и Нанси Фрейзър, публикуван под заглавието *Феминисткият раздор: философска дискусия*. Доколкото този спор предоставя арена на сблъсъка между вдъхновената от Хабермас критическа теория и нейното постструктуралистко фукоянско Друго, приемам, че би било полезно да започнем именно от реконструирането на въпросната многоизмерна дискусия, като ще се концентрирам само върху един аспект, който не само има най-непосредствено значение за настоящия проект, но е и, според мен, ябълката на раздора: проблемът за субекта и възможността на критиката⁶.

Бенхабиб поставя началото на тази линия в дискусията с твърдението, че приемането на това, което тя, заемайки терминологията на Джейн Флакс, определя като постмодернистката теза за „смъртта на човека“, е несъвместимо с феминизма. Макар да признава, че всички страни в спора могат да постигнат съгласие, що се отнася до по-слабата версия на това твърдение, според която субектът винаги е ситуиран в контекста на различни социални и лингвистични практики, тя счита, че силната версия, свеждаща го до поредната позиция в мрежата на езика/дискурса, противоречи на интереса,

който феминизмът има от обосноваване на възможността на автономията и еманципацията. Именно този интерес налага допускането, че „ситуираният и определен по родов пол субект е хетерономно детерминиран, но въпреки това се стреми към автономия. Искам да поставя въпроса как изобщо е мислим самият проект за еманципация на жената, ако отсъства подобен регулативен принцип, отнасящ се до действителността, автономията и аз-а?“⁷.

Бътлър иронизира реконструкцията на постмодернизма, предложена от Бенхабиб, определяйки я като твърде опростена, и защитава възгледа, който счита за ключово прозрение на своята (и тази на Фуко) версия за постструктурализма. Според нея последната съвсем не заличава, не подкопава и не прави излишно понятието за субект: „критиката на субекта не означава той да бъде отречен или отхвърлен, а по-скоро, поставя под въпрос полагането му като нещо предварително дадено или като фундаменталистско допускане.“⁸ Нещо повече, тя твърди, че схващането на субекта като конструиран от властови отношения съвсем не води по необходимост до отказ от действителността: „напротив, конституираността на субекта е самото предусловие за неговата действителност. Какво иначе би могло да открие пътя към целенасоченото и значимо преконфигуриране на културните и политическите отношения, ако не отношение, което може да бъде насочено срещу самото себе си, да бъде трансформирано или удържано настрана?“⁹

Тясно свързаният с това въпрос как да концептуализираме критиката първоначално се появява в коментара на Бенхабиб, посветен на една друга основна постмодернистка тема – „смъртта на метафизиката“, оповестила края на големите наративи, – но той тутакси се слива с въпросите за субективността, действителността и критическата рефлексивност, разглеждани от нея във връзка с тезата за смъртта на човека. Бенхабиб твърди, че демонстрираната от постмодернизма преданост към силния вариант на твърдението за смъртта на метафизиката „би елиминирала ... не само легитимиращите метанаративи, но и самите практики на легитимация и критика“¹⁰. Въпреки че постмодернистите защитават концепцията за иманентна критика, тя настоява, че това всъщност не ги освобождава от задачата да бъде предложено философско и нормативно обосноваване. Доколкото културите и традициите са изградени от, по нейните думи, „съперничаещи си множества от наративи и неед-

народни смислови пространства“; дори практикуващият иманентна критика трябва да се ангажира с философско и нормативно аргументиране на собствените си критерии¹¹. От своя страна Бътлър сякаш заобикаля този въпрос и вместо това се концентрира върху сдвояването на власт и валидност. Според нея „властта прониква в самия концептуален апарат, който се стреми към договаряне на собствените си понятия, включително в субектната позиция на критика; нещо повече... този извод за ситуацията на критиката в контекста на властта *не* означава възход на nihilистичния релативизъм, неспособен да осигури каквито и да било норми, а е по-скоро самото предусловие на политически ангажираната критика“¹². Тук Бътлър се позовава на известното скандално твърдение на Фуко, че спрямо властта не съществува нищо външно; ако приемем това за изходна теза, тогава критиката е по необходимост иманентна, независимо дали критическият теоретик го осъзнава или признава, и изборът между иманентна и трансцендентна критика бива елиминиран. И не само това: самото постулиране на възможността за критическа перспектива, която да е в състояние да трансцендира властовите отношения – дори ако тази перспектива е „хипотетична, контрафактична, въобразена“, – „вероятно е най-коварната хитрост на властта“¹³. В бележка под линия към този параграф Бътлър недвусмислено заявява (въпреки че това вече е станало съвършено ясно), че според нея вдъхновената от Хабермас критическа теория е образцов пример за подобна коварна хитрост¹⁴.

Сега е моментът да се спрем на Фрейзър и изказаната от нея теза, че дискусията между Бътлър и Бенхабиб всъщност не се основава на истинско противоречие, и следователно феминизмът не е изправен пред избор между фукоянско-бътлърски постструктурализъм и хабермасианско-бенхабибианска критическа теория. По повод несъгласията, отнасящи се до тезата за смъртта на човека, Фрейзър смело очертава една междинна зона, приемайки твърдението на Бътлър, че „независимо от мнението на Бенхабиб по въпроса, не е достатъчно да разглеждаме субекта като *ситуиран* по отношение на ситуация или контекст, външни за него. Вместо това трябва да го мислим като *конституиран* в и чрез властовите/дискурсивните образувания. Оттук следва, че не съществува структура на субективността, която във всеки момент вече да не е ефект на матрицата на властта/дискурса; не съществува ‘антологично

незасегнатата рефлексивност, рефлексивност, която самата да не е културно конструирана¹⁵. Но доколкото Бътлър очевидно е убедена, че такива конструирани субекти имат критически способности, Фрейзър приема, че „според нея критическата способност е културно конструирана“¹⁶. Макар Бенхабиб еднозначно да се ангажира с тезата за наличието и значимостта на критическите способности, тя не взима отношение по въпроса кой е нейният източник. Освен това, както отбелязва Фрейзър, „напълно възможно е да се предложи реконструкция на културното конструиране на критическата способност. В този смисъл няма нищо, което принципно да изключва възможността субектът да е едновременно културно конструиран и способен на критика“¹⁷. Но подобно на Бенхабиб, проблемът в концепцията на Бътлър, идентифициран и от Фрейзър, е свързан с отъждествяването на критика и преозначаване. Според Фрейзър подобна постановка не поставя въпроса за нормативното измерение на критическата теория и затова изглежда, че „валоризира самоцелната промяна, което от своя страна отнема от силата на феминистката позиция“¹⁸. На този фон предложеното от нея обобщение на дебата е, че „феминизмът трябва да предложи алтернативна концепция за субекта, съчетаваща Бътлърския постструктуралистски акцент върху конструирането с критико-теоретичната значимост на критиката, подчертавана от Бенхабиб“¹⁹.

В своя отговор, формулиран в рамките на първоначалния обмен на коментари, Фрейзър обобщава силните и слабите страни на двете концепции, отправяйки предизвикателството за разработване на въпросното алтернативно схващане на субекта. Хабермасианската рамка, в която работи Бенхабиб, е полезна, доколкото улавя по един неесенциалистски, нефундационалистски и процедуралистски начин нормативното измерение, което според Фрейзър е ключово за феминистката теория. Фокусът обаче върху „обосноваването и валидността изтласква към периферията въпросите за мотивацията и желанието; затова не може да ни помогне да разберем защо жените се придържат към жизнени позиции, които са неблагоприятни за тях, дори след като са били рационално демистифицирани. По общо казано, ... подходът на Бенхабиб валоризира активната, конституираща страна на индивидуалната въвличеност в комуникативната практика и като цяло пренебрегва пасивната, конструирана страна“²⁰. За разлика от това, Бътлървият фукоянски подход

„убедително защитава нуждата от денатурализиране на критиката, разкриваща случайния, перформативно конструиран характер на онова, което се приема за необходимо и неизменно“²¹, но „неговите вътрешни нормативни ресурси – реифицирането на перформативността е лошо, дереифицирането е добро – са твърде оскъдни за целите на феминизма“²² и не осигуряват инструменти за теоретизиране на интер- или по-скоро на интра-субективното измерение на социалния живот. Според Фрейзър силните страни на позицията на Бенхабиб допълват слабостите в подхода на Бътлър и обратно²³.

За разлика от Аманда Андерсън аз не мисля, че опитът на Фрейзър за очертаване на среден път между Бътлър и Бенхабиб насочва към един „потребителски подход към проблема, според който трябва да подбираме елементите, които ни вършат работа от различните мислители“²⁴. Не приемам и оценката ѝ, че „парадигмалните различия между Бътлър и Бенхабиб са твърде дълбоки, за позволяват подобен тип съчетаване“²⁵. Според мен концепцията на Фрейзър демонстрира една неуместна склонност към омаловажаване на нормативните и теоретичните предизвикателства, които вдъхновеният от Фуко подход на Бътлър към подчинението поставя пред ключовите хабермасиански понятия като автономия, критика и валидност. Всъщност тази склонност изглежда е свързана с нейната по-ранна интерпретация на понятието за власт при Фуко, определяща го като богато на емпирични прозрения, но въпреки това неиздържано в нормативно отношение²⁶. За разлика от нея аз вярвам, че значението на концепцията за властта и подчинението на Фуко и Бътлър отива отвъд „чисто“ емпиричното. Това обаче е въпрос, който ще бъде разгледан в следващите глави. Пренебрегването на концептуалната и нормативната тежест на тези анализи вероятно са довели Фрейзър и до подценяване на трудностите при всеки опит за успешно съвместяване на позициите на Бенхабиб и Бътлър. В крайна сметка, ако наистина Фуко и Бътлър предлагат емпирично, но не и нормативно евристична визия (за начините, по които оперира модерната власт при Фуко, или за интрасубективното измерение на субекта при Бътлър), то задачата тя да бъде интегрирана с хабермасианската е сравнително лесно изпълнима. Всичко, което трябва да бъде направено, е тези емпирично значими прозрения да бъдат ситуирани в контекста на по-общата нормативна теория, предложена от Хабермас. При цялото ми уважение към

Фрейзър аз не считам, че е лесно да се разработи подход, комбиниращ критико-теоретичния акцент върху критиката и постструктуралистското въодушевление от конструирането. Съгласна съм, че бихме постъпили мъдро, ако „избягваме метафизичните сдвоявания. Трябва да възприемем една прагматична позиция, приемаща наличието на множество различни гледни точки, от които могат да бъдат схващани социокултурните феномени. Коя е най-добрата, зависи от конкретните цели... Най-общо казано, концепциите за дискурса, както и концепциите за субективността, трябва да се разглеждат като инструменти, а не като притежания на воюващи метафизични секти“²⁷. Но само по себе си възприемането на такава анти- или а-метафизична перспектива съвсем не е достатъчно, тъй като, ако веднъж осъзнаем цялата важност на предизвикателството, отправено от Фуко и Бътлър, към основни хабермасиански понятия като автономията и трансцендиращите контекста претенции за валидност, оттук нататък трудностите, съпътстващи всеки опит за обединяване на тези две допълващи се концепции, вече са твърде сериозни. Става необходимо модифицирането им: при Бътлър и Фуко трябва да се намери (или създаде) място за реконструиране на идеята за интерсубективност, а силните хабермасиански твърдения за статута на редица идеализации и за трансцендиращите контекста претенции за валидност трябва да бъдат смекчени.

Искам да направя три извода от този кратък преглед на дискусиата между Бътлър и Бенхабиб: първо, както и Фрейзър твърди, хабермасианската критическа теория е важна за феминизма най-вече с нефундационалистките и неесенциалистките понятия за обосноваване и нормативност, както и с акцента върху автономията и интерсубективността²⁸. Второ, отново в духа на Фрейзър, сама по себе си подобна перспектива не отдава заслуженото на цялата комплексност на властовите отношения, конститутивни за субективността, и по тази причина феминистката критическа теория трябва да намери начин да свърже фукоянското разбиране за подчинение с хабермасианското понятие за автономия. Настоящото изследване се опитва да осъществи тази задача, поставена, но неизпълнена от Фрейзър. За разлика от нея обаче, и това е третият извод, то се насочва към реинтерпретиране и до известна степен към преработване на някои от основните прозрения на Фуко, Бътлър, Хабермас и Бенхабиб.